

СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ

КУЛТУРА

ОСНОВА ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

ЗБОРНИК РАДОВА СА СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. XI 2016. У СРПСКОЈ АКАДЕМИЈИ НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

За разлику од претходних скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који су били посвећени образовању и науци, скуп о култури представљао је посебан изазов јер је сам појам културе у великој мери флуидан, без јасно омеђених граница. Стога је овај скуп тематски био ограничен на питања културе као основе државног и националног идентитета. Упркос оваквом тематском сужавању, радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику представљају тек наговештаје дубине проблема са којима се суочава култура у времену цивилизацијске транзиције чији смо сведоци и учесници.

А. Костић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 39

CULTURE

**THE BASIS OF STATE'S AND
NATIONAL IDENTITY**

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON NOVEMBER 24th and 25th, 2016

Accepted for publication at the 9th Session of the Department of Social Sciences,
held on November 7th, 2017, after being reviewed by academician
Kosta Čavoški and corresponding member Aleksandar Kostić

EDITOR

Corresponding Member

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 39

КУЛТУРА

**ОСНОВА ДРЖАВНОГ И
НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА**

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 24. И 25. НОВЕМБРА 2016. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на IX седници Одељења друштвених наука,
одржаној 7. новембра 2017. године, на основу реферата академика
Косте Чавошког и дописног члана Александра Костића

УРЕДНИК

дописни члан

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор и коректор
Светлана Стојковић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-747-4

Штампа
Colorgrafx, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 11 | Александар Костић: *Поводом циклуса скупова „Сиврашешки њравци развоја Србије у XXI веку“*
- 13 | Реч Владимира С. Костића, председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Реч Владана Вукосављевића, министра културе и информисања Републике Србије: *Мојући њринцији културне њолићике у Србији*
- 23 | Бранко Кукић: *Месћо културе у дућорочним сиврашећјама државе*
- 31 | Горица Мојовић: *Законски оквири културне њолићике и начини финансирања*
- 41 | Ивана Стефановић: *Инсћићуције културе, култура инсћићуција*
- 67 | Зорица Томић: *Културна њолићика у развијеним земљама: њроблем њоређења, њроблем њерцећије*
- 77 | Иван Ивић: *Улоћа образовноћ сисћема у очувању културне њрадиције*
- 87 | Небојша Брадић: *Креативне индустрије и њржићиће*
- 101 | Дивна Вуксановић: *Улоћа медија у сиварању образаца у култури*
- 113 | Ирина Суботић: *Музеји у Србији данас – у светлу сиваћисћике*
- 129 | Вишња Кисић: *Музеј као њросћор еманићиације: замисћање музеја сиврашњице*
- 151 | Тијана Бугарски Палковљевић: *Музеји данас: Галерија Маћице срћске – живи музеј*
- 169 | Предраг Пипер: *О улози националне академије у обликовању културне и језичке њолићике*
- 181 | Дарко Танасковић: *Срћско културно наслеђе у докуменћима и њракси међународне заједнице*

- 193 | Милован Данојлић: *Пледаје за елиџну културу*
- 201 | Ласло Вегел: *Јуџословенски и џосџуџословенски иџенџиџеџи*
- 207 | Невена Даковић: *Иџенџиџеџеџе маџриџе: la jeunesse désaffectée и уморни раџници (Србија, 2010–2015)*
- 221 | Борислав Стојков: *Очување и развој иџенџиџеџеџа џраџа у Србији – иџкушење данашњеџ урбанизма*
- 249 | Бојан Ковачевић: *Моџћности креативноџ уџрављања џраџом?*
- 265 | Милена Драгићевић Шешић: *Инџиџиџуџиџонални и независни акџери у заједничком деловању: сџраџеџеџе јавно-џивилноџ џарџнерџџа – џледаје за ауџномију кулџуре*
- 287 | Дијана Милошевић: *Независна кулџурна сцена Србије и одлив умеџника*
- 299 | Радослав Зеленовић: *Кулџурна добра као необновљиви ресурси*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Култура: основа државног и националног идентитета“ који је одржан у Српској академији наука и уметности 24. и 25. новембра 2016. године. Скуп посвећен култури трећи је у оквиру циклуса од пет скупова под заједничким насловом „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“. Претходна два скупа била су посвећена образовању и науци, а следе скупови о економији и државном уређењу, чиме би у оквиру поменутог циклуса били обухваћени најзначајнији сегменти државе и друштва.

За разлику од претходних скупова посвећених образовању и науци, областима чији је опсег мање или више јасно одређен, култура је домен чије су границе флуидне, а видови испољавања до те мере разноврсни да је једним скупом, ма колико био амбициозно замишљен, немогуће захватити све њене аспекте. Стога је овај скуп тематски био усмерен на културу као основу државног и националног идентитета. Међутим, већ у припреми скупа се показало да је и такво сужавање фокуса недовољно да би се проблеми културе у овом контексту сагледали на систематичан и тематски хомоген начин. Недоумице су се кретале од дилеме да ли култура треба да буде у функцији промовисања државног и националног идентитета до питања у којим видовима и каквом државном политиком би она могла то да буде. Поменуте недоумице и ширина опсега који захвата појам „култура“ неизбежно су довеле до тога да је овај скуп тематски мање хомоген од претходних скупова посвећених образовању и науци. Ова хетерогеност се примећује већ површним увидом у садржај Зборника јер се питања покренута на овом скупу крећу од проблема финансирања културе до питања елите која културу ствара, од очување културне баштине до општих смерница и странпутица у културној политици Србије.

Оваква хетерогеност може бити предмет критике, али притом се мора имати у виду природа феномена који је на овом скупу размотрен. Разлике у ставовима о томе шта је култура и која је њена улога нису биле само концепцијске природе, кроз њих се понегде назирао и политички и идеолошки став што је, чини се, одувек било у већој или мањој мери инхерентно свакој расправи и разматрању проблема у култури.

Стога овај Зборник није збир сложено усмерених мишљења и предлога о томе како да се стање у култури Србије побољша и како би култура могла да буде основа државног и националног идентитета. Он је, могло би се рећи, драгоценост сведочанство о тренутку глобалне цивилизацијске транзиције чије дубине у највећој мери нисмо свесни нити је до краја разумемо, а која се одражава и на стање културе у Србији. Најзад, овај Зборник је и сведочанство о начину на који у овом тренутку културна елита у Србији види проблеме културе и њене улоге у друштву.

А. К.

МУЗЕЈ КАО ПРОСТОР ЕМАНЦИПАЦИЈЕ: ЗАМИШЉАЊЕ МУЗЕЈА СУТРАШЊИЦЕ

Вишња Кисић

Генерална секретарка, Европа Носира Србија

Сажетак. Истражујући идеју „музеја као простора еманципације“ рад поставља питање улоге музеја у будућности и формулише окоснице могућих промена музејских пракси. Циљ ми је да, задржавајући могућност за поимање музеја као простора еманципације, укажем на то да је моделу просветитељског еманципаторског музеја истекао „рок трајања“. Ова до данас доминантна позиција подразумева музеј као неупитно огледало историјске и друштвене истине и омогућава да музеј остане храм одржавања доминантних позиција моћи и односа у одређеном друштву. Проблематичност и застарелост таквог музеја показиваћу у релацији с три групе теорија и пракси релевантних за промишљање музеја данас: (1) у односу на тумачења савремене друштвене реалности; (2) у односу на критике и предлоге редефинисања музејског деловања које долазе из различитих струја музеолошке теорије и праксе; (3) као и у односу на идеје еманципације формулисане у последњих неколико деценија у оквиру критичке теорије. Алтернативу просветитељском музеју понудићу увођењем концепата критичности, мултиперспективности и партиципативности у простор музејског деловања, који би по мени могли да редефинишу савремени музеј као простор еманципације.

Кључне речи: музеј, просветитељство, еманципација, мултиперспективност, критичност, партиципативност

Замишљање је политичан чин – чин који имплицира могућност да се стварност конституише другачије и који отвара простор да се дела у складу с тим. Гледање на постојећи свет, маштовито, замишљањем, носи са собом критички поглед, поглед који претпоставља пројектовање жељених промена.¹ Без замишљања, без мишљења о постојећем и мишљења о алтернативама постојећем, остајемо у домену репродукције поља друштвеног. Замишљајући бољу будућност музеја као установа, поготово у односу на њихову садашњу позицију у Србији, примамљиво је одлутати у маштања о новим наменским зградама, могућностима за проширивање и допуњавање збирки, већим буџетима за програме, већој посећености и разноликости публике, бољем разумевању од стране грађана, већој аутономији од партијске политике, о више могућности за стручно усавршавање запослених, о бољој друштвеној позицији музејске струке... У овом раду пак настојим да „одолим“

1 David Graeber, *Towards Antropological Theory of Value: The False Coin of Our Own Dreams*, Palgrave, London 2001, стр. 88.

оипљивости оваквих замишљања, како бих се позабавила замишљањем могуће сутрашњице музеја као друштвених институција и главним окосницама потребних промена музејског деловања. Дато истраживање тежи да сагледа историјат и праксе музеја из угла њиховог креативног потенцијала – не само онога шта јесу, већ шта би могли да постану.

У размишљању о музејима сутрашњице користићу се метафором „музеј као простор еманципације“ – простор еманципације сензитивног и просветитељски наклоњена идеја еманципације коју су формулисали Кант и Русо, и просветитељско-скептицистичка идеја еманципације, која своје корене има у писању Ничеа, а затим и постструктуралиста, пре свега Фукоа и Лаклоа.

Идеја музеја као простора еманципације никако није оригинална ни нова. Као што ћу покушати да покажем, она је неодојива од „рађања“ музеја као дела просветитељског пројекта осамнаестог века који у својој сржи има веру у разум и ослобађање грађана (јавном) употребом разума. С тим на уму, из позиције интерпретативног конструктивизма, користићу се генеолошким приступом, као формом друштвене критике. Она је заснована на претпоставци да се праћењем конструисања и историјског развоја одређеног феномена, у овом случају музеја и еманципације, може показати да сврха коју тренутно има одређени нормативни идеал или друштвена пракса може бити веома различита од сврхе због које се појавио идеал, односно појавила пракса.

Циљ ми је да, задржавајући могућност музеја као простора еманципације, укажем на то да је моделу просветитељског музеја осамнаестог и деветнаестог века, „музеја као храма“, који је и даље доминантан модел данас, истекао „рок трајања“. Застарелост таквог музеја показиваћу у релацији с три групе теорија и пракси релевантних за промишљање музеја данас: (1) у односу на идеје еманципације формулисане у последњих неколико деценија у оквиру критичке теорије; (2) у односу на критике и предлоге редефинисања музејског деловања који долазе из различитих струја музеолошке теорије и праксе; (3) као и у односу на тумачења савремене друштвене реалности.

Музеј ћу третирати као интерпретативни медиј којим се легитимишу и делегитимишу одређена тумачења света и друштва. Тумачићу га из позиције критичких студија наслеђа, као изразито политичан медиј, у оквиру којег се процесима селекције, очувања и комуникације значења остатака прошлости као сведочанстава прошлости објектификују начини опажања, спознавања, поделе и вредновања друштвеног света – па и идентитета, друштвених односа и позиција. Процесе

музеализације посматраћу из тог разлога као вредносно одређене и усмерене субјективно-утилитарном третману, при чему се из неограниченог скупа информација и садржаја узима оно што се уклапа у одређени интерпретаторско идеолошко стваралачки пројекат.²

Музеј као део просветитељско еманципаторског пројекта

Музеј као друштвена институција неодвојиво је повезан са просветитељским покретом средине осамнаестог века, са француском буржоаском револуцијом, и стварањем модерних нација. Тиме је музеј неодвојив од ондашње идеје еманципације. Установљавање баштине, па и музеја, као јавног добра, друштвене институције и праксе, дошло је са вером у разум, демократију, једнакости, слободе и национално јединство. Оно је текло паралелно са стварањем других државних установа које, на поверење свих, брину о ономе што припада свима, а за добробит свих.³ Постајање рационалним, самосталним грађанином који користи свој разум и моћ просуђивања није се дешавало само од себе, већ кроз процес еманципације који је подразумевао одбацавање претходних ауторитета цркве, монархије и локалног старешине, те прихватање научно засноване слике света.⁴ Претпоставка еманципације била је да са све већим бројем појединаца који добијају грађанска и политичка права раније искључене и маргинализоване групе добијају могућност да јавно користе свој разум у свим областима живота и ослободе се, како Кант пише, своје „самоиндуковане незрелости“.⁵

Међутим, модернистички просветитељски пројекат није сасвим отворен, а још мање неутралан, већ претпоставља одређене субјекте и одређене односе међу субјектима. Као прво, у том пројекту овладавање прошлошћу је специјалност у рукама музејских стручњака, и она је последица њиховог знања и експертизе. Друго, улогу еманципатора има политичка и интелектуална елита која музеје формира и одржава, а којој музејски стручњаци већим делом припадају. Треће, грађани/

2 Stevan Tomić, *Spomenici kulture, njihova svojstva i vrednosti*. Narodna biblioteka Srbije – Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 1987, стр. 46.

3 Andre Chastel, „La notion de patrimoine“, in: Nora (ed.), *Les Lieux de mémoire, La nation 2*, Gallimard, Paris, 1986, стр. 446; Dominique Poulot, „The Birth of Heritage: ‘le moment Guizot’“, *Oxford Art Journal* 11/2, Oxford University Press, Oxford, 1988, стр. 40–56; Tony Bennet, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, Routledge, London, 1995.

4 Мишел Фуко, *Раћање биополиитике – уредавања на Колеж де Франсу 1978–1979*, Светови, Нови Сад, 2005, стр. 431.

5 Immanuel Kant, „An Answer to the Question: ‘What is Enlightenment?’“, *Political Writings*, 2nd edn, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, стр. 54–55.

посетиоци су, за данашње појмове, пасивни субјекти који се еманципују, подучавају и усмеравају посетом музеју. Музеј се конституише као једна од институција која грађане еманципује од религије, традиције, народног знања и еманципацијом ослобађа од тих стега. Она истовремено ствара модерне субјекте спремне да учествују у пројекту модерности – те поставља нове друштвене оквире, лупе за посматрање и разумевање друштва. Међутим, музеј својим деловањем истовремено ствара и нове стега. Излажење из врло специфичне и искључиве идеје рационалног субјекта није ни пожељно ни лако. Читав слој мислилаца и јавних говорника преко књига, магазина и јавних иступања надгледа понашање и делање припадника нације.

Посебно важан аспект модерности неодвојиво је у вези са стварањем историјског друштва, друштва које поставља себе у континуирану историју уместо што се супротставља митској или далекој прошлости. Управо је музеј једно од кључних симболичких места које материјализује и репрезентује ново историјско друштво, те слави разум и знање уместо религиозних чуда, а науку и ред уместо хаоса и неизвесности. Парадоксално, како Урлих Бек и сарадници примећују, тренутак када светска историја постаје замислива јесте тренутак када се она разбија и дели на историју нација и држава, која постаје политички субјекат модерне историје:

*„На хорор безграничне ошворености модерној свејиа ѿ-
шово одмах је одговорено зашварењем на националну држа-
ву, као идеју и као инстинкционалну реалност. Хришћанска
идеја историје која води сисењу замењена је иричом о усйо-
ну и йаду националних држава.“⁶*

Управо новоформирани музеји сакупљањем, чувањем и комуникацијом са грађанима граде слику о јединственој нацији темељеној на дугој и непрекинутој историји и култури. Важну улогу у наративу обједињавања националне заједнице пројектованом у музејима имали су не само осећај јединствености и дугог трајања аутономних културних пракси већ и осећај угрожености колективитета било од стране монарха, колонијализатора или суседа.⁷ Нове стега које поставља нова, еманципујућа слика света, омеђене су ониме што та слика зна, конструише и нормализује – а то су осим идеје нације као идентитетске

6 Ulrich Beck, Wolfgang Bonss, Christoph Lau, “The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Research Programme”, *Theory Culture Society* 20/1, 2003, стр. 6.

7 Anthony D. Smith, *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity*, Oxford University Press, Oxford, 2003.

и политичке заједнице и идеја капитализма као друштвено-економског система који је у стању да произведе незаустављив прогрес и идеје средње класе, мушкости и сингуларне етничке припадности као мерила ствари.

У музејском пројекту, просветитељска, хијерархијска филозофија сазнања позиционирала је институције баштине и надлежне стручњаке као јавне повериоце истине и колективне слике прошлости – арбитра значаја, квалитета и значења – а грађане као кориснике баштинских истина, слика о свету и њима самима.⁸ Један од кључних парадокса просветитељске идеје је да иако усмерена ка једнакости, независности и слободи грађанина, она уноси управо зависност у средиште еманципаторског чина. Еманциповање је зависно од интервенције еманципатора (државе, школа, музејских стручњака) засновано на знању које је без еманципатора недоступно грађанину кога треба еманциповати.

Такође, Кантова и Русоова идеја еманципације као тријумфа разума, па и музеја као једног од медија еманципације, претпоставља да су разум и човекова моћ разумног просуђивања априори слободни, објективни и независни од друштвене структуре, односа моћи и историјског контекста. Знање еманципатора се, дакле, иако је друштвено, историјски и интересно ситуирано, представља као универзално, објективно и истинито. Излагање музејских предмета, њихова материјалност, објектификујући подаци о времену, месту и аутору предмета и хронолошка нарација стављени у формат „сталне поставке“ сугеришу управо објективност и истинитост понуђених информација, као и универзалност нарације и знања о друштву пројектованог од стране музеја. Европоцентричне идеје просветитељства, историјског развоја и научног позитивизма постепено су градиле *ауторизовани дискурс баштине*⁹ као моћан концептуални оквир, који приписује баштини објективне, дате и фиксне вредности. Музеј тиме сакрива сопствене идеолошке окоснице и постаје медиј за објектификацију и седиментацију тренутних односа моћи које пројектује, те чини да се одређене културе и идентитети легитимишу и делегитимишу. Ослобађање грађана од једног друштвено-политичког оквира замењено је оквиром самосталне националне државе и културе, те вере у универзални разум и научну истину.

Како Манојловић Пинтар и Игњатовић показују, на примеру Србије може се видети однос зависности између музеја као произвођача променеких визија колективног (националног, етничког, државног)

8 Вишња Кисић, „Стваралац, са-учесник, критичар, конзумент – оквири учешћа грађана у стварању баштине“, *Култура* 144, Београд, 2014, стр. 106–126.

9 Laura Jane Smith, *Uses of heritage*, Routledge, New York, 2006.

идентитета и идеолошко-политичког контекста у којима функционишу.¹⁰ Политике отварања музеја, али и процеси промена дискурса и репрезентованих визија друштва и идентитета значајно су се разликовали у периодима Кнежевине Србије и Краљевине Србије, затим Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије, па Федеративне Народне Републике Југославије и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Савезне Републике Југославије, државне заједнице Србија и Црна Гора и данашње Републике Србије. Готово сваки од ових периода има свој „еманципујући пројекат“ којем музеји доприносе. Сваки нови пројекат, мењајући елементе претходних идеја слободе и напретка, артикулисао је и промењени референтни систем рефлектован у музејима.

У Кнежевини Србији и Краљевини Србији, слично као у суседним државама, пројекат еманципације се формулише у односу на конституисање српске културе и националне идеје као јединствене и аутономне од колонизујућих култура Османског царства и Аустроугарског царства, те политичке и државне аутономије која из тога следи;¹¹ у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, а затим и Краљевини Југославији, еманципација подразумева стицање политичке аутономије преосталих јужнословенских територија и формулисање идеје југословенског идентитета као идеалног оквира за превазилажење етно-националних идентитета;¹² у послератној социјалистичкој Југославији еманципација је донела идеје антифашистичке борбе, класне једнакости, радничких права и самоуправљања, равноправности жена, еманципације деце и омладине, као и мултикултуралног друштва са југословенским супранационалним идентитетом.¹³ Период деведесетих година двадесетог века представља ретроградно враћање на идеју из деветнаестог века о угрожености националног бића и потреби за његовим спасавањем и аутономијом, које резултира у милитантној етно-националној политици, па и културној политици која је прати. На почетку двадесет првог века, идеје демократских промена, либералног капитализма и интеркултурализма као окоснице приближавања Србије Европској унији

10 Olga Manojlović Pintar, Aleksandar Ignjatović, “National Museums in Serbia: A Story of Intertwined Identities”, in Peter Aronsson and Gabriella Elgenius (eds.), *Building National Museums in Europe 1750–2010*, Linköping University Electronic Press, Linköping, 2011, стр. 779–815.

11 Vladimir Popović i Neda Jevremović, *Narodni muzej u Beogradu 1844–1944*, Narodni muzej, Beograd, 1994, стр. 7–34.

12 Irina Subotić, “The Making of a Museum”, in: T. Cvjetičanin and K. Todorović (eds.), *The Prince Paul Museum*, National Museum, Belgrade, 2011, стр. 15–56.

13 O. Manojlović Pintar, A. Ignjatović, нав. дело, стр. 799–802.

нису експлицитно и конзистентно формулисане од стране политичких елита, а идеје из деветнаестог века о етно-националној угрожености и јединствености остају стожер многих јавних дискурса.¹⁴

Међутим, иако су се циљеви и претпоставке пројеката еманципације рефлектованих у музејима мењали, оно што се није променило јесу управо претпоставке које су окоснице просветитељског музеја: објективност знања, универзалност наратива и истинитост информација о прошлости генерисаних од стране музејских стручњака као ауторитета. У наставку рада, циљ ми је да проблематизујем очување управо ових претпоставки музејских институција показујући да, упркос иницијалним намерама када су стваране и ондашњим идејама еманципације, одржавање оваквих музејских установа доводи у питање управо идеју музеја као простора еманципације – а музеј остаје место индоктринације, која оставља могућност манипулације грађана.

Оно што ћу настојати да покажем јесте да су питања како схватамо и тумачимо прошлост, како градим динамичке идентитете, како прихватамо другост и дајемо права различитим гласовима кроз историју нужна питања на која музеји треба да понуде одговоре и отворе могућности за даља размишљања и дијалог. Да би та питања и просторе за размишљања понудили, потребно је тражити алтернативу два века старој идеји еманципације и алтернативу два века старој идеји музеја као просветитељско-националног храма и питати се шта би значео музеј као простор еманципације данас. У тој упитаности у даљем разматрању циљ ће ми бити да посматрам будућности музеја не као медија за ефективнију друштвену манипулацију већ као основе за критичко промишљање стварности, личне и колективне саморефлексије, артикулације жељених вредности и стремљења, и замишљања друштвених промена.

„Модерно, анти, пост и нео“: клизак терен тумачења савременог друштва

У модернистичком просветитељском пројекту немају сви исто место нити исти потенцијал за еманципацију, а самим тим ни исто место у историјском наративу репрезентованом у музејима. Многе критике просветитељског пројекта еманципације дошле су сукцесивно од стране оних који су из тог пројекта били искључени, непредвиђени или игнорисани. Карл Маркс већ средином деветнаестог века гради

---

14 Исто, стр. 803–809; Dubravka Stojanović, *Уље на води: огледи из историје садашњости Србије*, Пеšчаник, Београд, 2010.

политичке теорије комунизма између осталог на чињеници да свргавање аристократских привилегија и еволуција либералних права нису елиминисали експлоатацију радничке класе.¹⁵ Фридрих Ниче, крајем деветнаестог века, формулише концепт перспективности и критикује универсализам и веру у објективни разум.¹⁶ Рани феминистички гласови упозоравају на чињеницу да основна грађанска и политичка права првих демократских држава – права човека – не подразумевају и жене.¹⁷ Геополитичке промене које су уследиле након Другог светског рата – блоковска подела, деколонијализација, коришћење технолошког развоја и науке у деструктивне сврхе, али и настављање убрзаног технолошког и индустријског развоја широм света – продрмале су додатно многе претпоставке модерничког пројекта из осамнаестог века, а са њима и претпоставке раномодерничких просветитељских идеја.

Различите теорије друштва нуђене су и даље се развијају као покушаји тумачења друштвене реалности евидентно другачије од реалности осамнаестог и деветнаестог века, времена у којем се рађа музеј. За потребе кратког осврта на различите теорије друштва и односа друштва према модерности од послератног периода до данас, користићу се поделом на четири теоријско-идеолошка периода коју формулише Џефри Александер: теорију модерности и романтични либерализам; теорију антимодерности и радикални хероизам; теорију постмодерности и хумористичку отуђеност; и теорију неомодернизма која користи елементе свих претходника.¹⁸ Иако Александерова, као и свака класификација, даје симплификовану слику комплексности друштвеног контекста и разноликости теорија у оквиру сваке од ових група, корисна нам је за кратки преглед наратива и мишљења о модерном друштву, па и еманципацији и музејима у том друштву. Александер посматра теорије друштва не само као безинтересне теорије већ и као моралне конструкте који осликавају дух времена, сугеришу пожељност одређених категорија и норми и пројектују будућност на основу знања, али и веровања, нада и страхова тог тренутка.¹⁹ Сваки од ових теоријских праваца

15 Karl Marx, "On the Jewish Question", *Early Writings*, Penguin books, London, 1992.

16 Friedrich Nietzsche, *On Genealogy of Morality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

17 Marion Reid, *A Plea for Women*, Farmer and Daggars, New York, 1845; Andreas Gottdardis "Reason and Utopia Reconsidering the Concept of Emancipation in Critical Theory", Department of Political Science, Stockholm University, Stockholm, 2014.

18 Исто, стр. 67.

19 Jeffrey C. Alexander, "Modern, Anti, Post and Neo: How Intellectuals Have Coded, Narrated, and Explained the 'New World of Our Time'", *New Left Review* 1/210, March-April 1995.

био је посебно доминантан у одређеном тренутку, али његов утицај не престаје и сви они имају до данас утицаја на тумачење друштва и модерничког пројекта, па имплицитно и улоге музеја у њему.

Теорија модернизације и идеологија романтичног либерализма посебни замах добијају од послератног периода педесетих. У овом курсу је модернизација постављена као еволутивни процес прогреса од традиционалног ка модерном друштву, а западно друштво постављено као водиља прогреса. Жељено модерно друштво испуњава већину критеријума постављених још крајем осамнаестог века – оно је индивидуалистичко, научно, секуларно, стабилно, хомогено, национално, капиталистичко.²⁰ Док су државе Западног блока хладноратовске поделе даље развијале идеје еманципације кроз демократско, капиталистичко и либерално друштво трасирано у доба просветитељства, земље Источног блока, једнако тотализујуће, своје оквире граде преузимајући Марксову критику просветитељске буржоаске идеје еманципације и делају кроз социјалистичке нормативе једнакости и ослобођења радничке класе, жена и омладине.

Већ средином шездесетих поново оживљавају теорије антимодернизације и позиција, коју Александер назива херојским радикализмом, а која указује на реалне проблеме који доводе у питање теорију модерности: сиромаштво, револуције и ратови ван западног света, нове диктатуре у постколонијалним државама (требало би додати и наставак колонијалних пракси) и нова јачања религије.²¹ Друштвена реалност довела је у питање идеолошку, дискурзивну и митолошку срж теорија буржоаске просветитељске модерности, а покрети за еманципацију и права маргинализованих група становништва јачају широм западних друштва и њихових (бивших) колонија.²² У теоријама друштва, модернизација и еволуција се замењују појмовима револуције и контрареволуције, апстрактни развојни обрасци индустријских односа замењују се класном историјом и свести одоздо, теорије стратификације и мобилности замењују се дискурсом експлоатације и неједнакости, функционализам замењују теорије конфликта, које све указују на то да универзализујући еманципацијски пројекат није универзалан.²³ Ови друштвени покрети и теорије имали су утицај и на дискусије у музеолошким круговима и

20 Talcott Parsons, *The Evolution of Societies*, Englewood Cliffs, 1966.

21 Исто, стр. 76.

22 Исто, стр. 77.

23 Исто, стр. 77; A. Van den Berg, "Critical Theory: Is There Still Hope?", *American Journal of Sociology*, vol. 86, no. 3, 1980; J. C. Alexander, *Twenty Lectures: Sociological Theory Since World War II*, New York 1987.

били су основа за формулисање различитих типова *музеја заједница*, на чије ћу се поставке вратити у наредном делу текста.

Крајем седамдесетих многи од захтева радикалних друштвених покрета антимодерности постали су институционализовани или су сузбијени конзервативним струјама и десничарским владама, узрокујући разочарање у радикални хероизам шездесетих. У том контексту јавља се теорија постмодерне и нова идеологија отуђења која рефлектује губитак снаге прогресивних идеологија и утопистичких веровања претходних периода.²⁴ Новоформулисана тумачења друштва деконструишу претходне велике наративе и нуде ново онтолошко утемељење у конструктивизму и релативизму, које до данас за многе остаје једина могућа онтолошка и епистемолошка позиција – позиција која деконструише претпоставке политичке универзалности, научног објективизма и еманципације уткане и у идеје еманципације просветитељског музеја. Ако су јавно, колективно, универзално и објективно означавали ослонце доброг у просветитељском модернистичком дискурсу, постмодернизам једине могуће ослонце види у субјективности, скептицизму, плуралности, различитости и партикуларизму.²⁵ Више него антимодернизам, ова струја је од осамдесетих до данас утицајна у формулисању критика репрезентације у музејима и критичких студија наслеђа, које ћу у наставку рада разматрати као једне од кључних алтернативних гласова музеологије.

Као четврта и последња струја, формулисана деведесетих, јавља се група теорија неомодернизације, која гради аргумент да друштво није престало да учествује у пројекту модерности, већ је модерност у западним друштвима толико одмакла да се радикализовала до мере да производи осећај губитка контроле. Урлих Бек формулише *груштво ризика* као друштво које покушава да се носи са хазардима и несигурностима проузрокованим модернизацијом и њеним нуспојавама које су се отргле контроли.²⁶ Концептом *ликвидне модерности* Зигмунд Бауман такође сугерише повећан осећај несигурности и константног мењања односа и идентитета који није био познат раније.²⁷ Термином *група модерности* или *рефлексна модерности* Бек даље развија тумачење друштва радикалне модерности, у којем нуспојаве процеса модернизације

24 F. Jameson, "Postmodernism and Consumer Society", E. A. Kaplan, ed., *Postmodernism and its Discontents*, Verso, London 1988.

25 J. C. Alexander нав. дело, 82; *The Postmodern Turn, Essays in Postmodern Theory and Culture*, Ohio University Press, 1987.

26 Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage Publications, London 1992.

27 Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity*, Polity, 2000.

урушавају и доводе у питање формативне идеје модерног друштва и просветитељског пројекта: националну државу и економију, моћ легалног система, парламентарну демократију, разум, предвидљивост, „нормалну“ породицу, фиксне родне улоге и стално запослење.²⁸ Рефлексна модерност подразумева нови тип субјекта који је агенсан и константно покушава да управља ризицима, које суштински не може да појми. Због тога овај субјекат реагује на дешавања рефлексно, без много размишљања, као аутоматским одговором на ситуације на које наилази. Рефлексно зато не подразумева свесније субјекте повећане моћи, већ, напротив, значи разумевање да је надмоћ коју је модерност претпостављала немогућа.²⁹

Поред овакве идеје субјекта, за питање будуће улоге музеја важно је тумачење да се у друштвима друге модерности јавља раскол између националне прошлости и глобалне будућности који ће само расти, а самим тим и интензитет осећања наде, с једне стране, и анксиозности, с друге.³⁰ Управо зато, паралелно са радикализацијом модерности и надама о глобалном космополитском свету, сведоци смо раста неједнакости узроковане глобалним капитализмом, али и радикализације конзерватизма и напора да се рестаурирају модерна идеја породице, запослења, сигурности и националне државе као економске, симболичке и идентитетске заједнице. Скорашњи догађаји као што су раст десничарских струја широм света, пребацивање избегличке кризе као врућег кромпира међу политичарима, гласање Британаца за излазак из Европске уније, потези и реторика Доналда Трампа као председника, фундаменталистички религиозно-политички покрети као што је ИСИС, гласање за декриминализацију породичног насиља у руском парламенту и нове регионалне тензије на Балкану, само сведоче да постоје јаке регресивне тенденције које с новим проблемима и изазовима покушавају да се боре методама и идејама из деветнаестог века.

Растуће десничарске, фашистичке и националистичке тенденције као једноставна решења за сложену друштвену стварност, као и неколико пута у историји двадесетог века, и сада виде културу, а посебно наслеђе и музеје као своје подразумевајуће саборце – кроз које је могуће пројектовати осећај друштвене кохезије, стабилног континуираног

---

28 Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash, *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Stanford University Press, 1994; Ulrich Beck, Wolfgang Bonss, Christoph Lau, "The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Research Programme".

29 Исто, стр. 3.

30 Ulrich Beck, Wolfgang Bonss, Christoph Lau, "The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Research Programme", стр. 11.

идентитета и „правих“ вредности. „Музеј храм“ из деветнаестог века у томе је савршен медиј за индоктринацију која се посетиоцу чини објективном и аполитичном. Друга глобална алтернатива су све бројнији музеји неолибералног капитализма, попут Тејт галерије у Лондону, Гугенхајма и Лувра у Абу Дабију, али и многи други мање познати, који без много политизације садржаја пружају простор за социјализацију и провођење слободног времена, високо естетизоване и архитектонски прогресивне просторе, *блокбастер* изложбе, интерактивност и осећај учешћа у глобалној култури. Они су место конзумеризма које није лишено индоктринације, а које успешно обликује и одржава грађанина-потрошача, без икакве аспирације да еманципује. Оба ова приступа чине се неподобним за сусретање са изазовима позиционирања будућег музеја као простора еманципације. Управо зато, одговоре на та питања тражићу у алтернативама овим моделима које долазе из музејских студија и пракси од шездесетих година двадесетог века до данас, као и алтернативама појму еманципације.

Музеолошке теорије и праксе редефинисања музејске институције

Поменути друштвени покрети и теорије у протеклих пет деценија водили су преиспитивању основне поставке ауторизованог дискурса наслеђа, музеја деветнаестог века и политика репрезентације различитих група и тумачења прошлости у музејима. Препознајући да ниједан од ових напада није фундаментално и конзистентно променио доминантну праксу „музеја као храма“, важно је присетити се неких од кључних алтернатива предлаганих од шездесетих до данас, као и претпоставки еманципације које оне са собом носе, како бисмо користили неке од њихових елемената за конструисање будућег музеја као простора еманципације.

Прва од њих је идеја *имагинарног музеја* коју шездесетих формулише Андре Малро – музеја у којем је уметност средствима репродуковања ослобођена музејског категоријског оквира времена, места, историје и нације, и тиме доступна индивидуалном уму на смештање по сопственом асоцијативном принципу.³¹ Имагинарни музеј својеврсно је славље развоја технологије и либералног индивидуализма, које може имати и политички субверзивни потенцијал. Од двехиљадитих, нове технологије и интернет омогућавају нови вид глобалне комуникације и стварање *имагинарних заједница*³² које нису више оформљене око

31 Andre Malraux, *Le Musée imaginaire*, Paris 1965.

32 Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, 1991.

националне државе или локалне средине, већ око заједничких преференција и интереса, између осталих и баштине. На принципу имагинарног музеја данас почивају савремени индивидуални или групни ванинституционални пројекти очувања и интерпретације баштине, као и пројекти дигитализованих *онлајн* база баштине великих мултинационалних корпорација као што је *Google Art Project* или фондација као што је *GLAM Wiki*.

Ову групу пракси карактерише промишљање баштине без установе које претпоставља ослобођење појединца од ауторитета институција и стручњака, перспективност на супрот универзалizmu и могућност индивидуалног или групног успостављања поретка ствари и разумевања прошлости. Нажалост, претпоставка директне корелације између доступности баштинских садржаја и нових технологија, с једне стране, и ослобођења од институционално наметнутог поретка и тумачења прошлости, с друге, више је него идеализована. Она постоји као потенцијал, али доступност садржаја и дигиталних технологија, као и активно учешће грађана у музеализацији не мора водити ка активистичком деловању и преиспитивању баштине и друштва. Оно једнако лако, чак и лакше, може бити медиј забаве, учења о већ створеним садржајима, одржавања садашњег поретка, дивљења и конзумеризма у дигиталном простору.

Друга група идеја у вези је са термином *музеја заједнице* који се развија под различитим облицима и називима током седамдесетих, а своје практичне изасланике у оквиру шире дефинисане нове музеологије има у концепту *екомузеја*³³ франкофоне Европе и Канаде, у идеји *музеја комшилука*³⁴ Северне Америке и концепту *инијералној музеја*³⁵ Латинске Америке. Ова група идеја је под утицајем теорија, али пре свега сентимента и идеологија, које Александер назива антимодернистичким и радикално хероичним.³⁶ Сви ови облици музејског деловања су рефлексивна незадовољства модерношћу и њеним парадигмама неконтролисана индустријализације и урбанизације, европоцентричности

33 Andrea Hauenschild, *Claims and realities of New museology: Case studies from Canada, United States and Mexico*. Доступно онлајн на: <http://museumstudies.si.edu/claims2000.htm#2>. (20.01.2017); Peter Davis, *Ecomuseums: a sense of place*, London and New York 1999.

34 A. Hauenschild, нав. дело.

35 UNESCO, Round Table on the Development and the Role of Museums in the Contemporary World, Report from the Round Table held in Santiago de Chile 20–31 May, 1972, Paris 1973.

36 Peter van Mensch, "Museology and Management: Enemies Or Friends?" str. 7–8; Kisić, V., "Communities' Museum", In: *This is not a Report*, Belgrade 2012, стр. 102–114.

и неједнакости права грађана. Екомузеји се стварају као покушај враћања дигнитета и агенсности француском индустријализованом селу, у којем се уместо уништавања традиционалних пракси стављањем репрезентативних сеоских предмета у етнографски музеј у Паризу, заједница позива да интерпретира своје праксе и окружење, те размишља о жељеном развоју. Музеј комшилука Анакостиа у Вашингтону је реакција на немогућност привлачења афроамеричке заједнице из истоименог предграђа Вашингтона у централне музејске институције Смитсонијан и покушај неасимилујућег музеја који се прави за заједницу, у заједници и са члановима заједнице. Инклузивни музеји широм Латинске Америке су покушаји оснаживања слабо образованог и сиромашног становништва и развоја вештина потребних за равноправније учешће у друштву. У свима њима радикално се мења однос стручњак – публика – локална заједница, а тиме и еманципацијске претпоставке просветитељског музеја. Музеји постају кооперативни подухвати, у којима грађани добијају већу агенсност у тумачењу прошлости и разумевању савремене слике света, док стручњаци имају важну улогу као посредници у музеолошким процесима, а не као појединци који намећу „право“, научно знање непрофесионалцима.

Трећи скуп идеја долази из англосаксонске струје нове музеологије започете књигом Питера Вергоа *Нова музеологија*³⁷ и критичких студија музеја³⁸, а под утицајем покрета за социјалну правду и пост-модерне струје критичких студија историје уметности, антропологије и историје.³⁹ Основна преокупација критичких студија музеја су преиспитивање метанаратива и преовладавајућих дискурса музејских институција, као и питања репрезентације рода, класе, мањина и маргинализованих култура у официјалним музејима.⁴⁰ Најчешће замерке критичкој музеологији се стављају на рачун неделатне „критике ради критике“, која долази са универзитета и не претендује да разматра нове моделе музејског деловања у пракси. Ипак, управо из ове струје долази

37 Peter Vergo, *The New Museology*, London, 1989.

38 Jesús-Pedro Lorente, “The development of museum studies in universities: from technical training to critical museology”, *Museum Management and Curatorship*, 27/3, August 2012, стр. 243–245.

39 Неки од најутицајнијих аутора и текстова у оквиру ове групе су: Mieke Bal, “The Discourse of the Museum”, u: Greenberg, R., Bruce W. Ferguson, Sandy Nairne, (ured.) *Thinking about Exhibitions*, London 1996, стр. 201–218; Eilean Hooper-Greenhill, *Museums and the Shaping of Knowledge*, London 1992; T. Bennett, нав. дело; Carol Duncan, *Civilizing Rituals. Inside Public Art Museums*, London 1995; Susanne Pearce, *Museums, Objects, and Collections*, Washington DC 1992.

40 J-P, Lorente, нав. дело, стр. 243.

Пјотр Пјотровски, пољски историчар уметности и ондашњи директор Народног музеја у Варшави, који 2010. године прави искорак из критике музеја ка *критичком музеју* као новом радикалном моделу музеја.⁴¹

Модел *критичког музеја*, по Пјотровском, представља алтернативу за два данас доминантна музејска модела – „музеја као храма“, традиционалног, конзервативног музеја и „музеја као забаве“, заснованог на неолибералној капиталистичкој логици. Критички музеј покушава да критичким посматрањем денатурализује музеје и њихова идеолошка утемељења као хегемонистичких центара моћи. Он преиспитује музеј као институцију која апсолутизацијом и објективизацијом историјске наратије и дисциплинарних канона спроводи културне политике одозго, управљања креирањем идентитета и генерисања пожељних система вредности, те репродукује друштвене хијерархије и праксе искључивања. Критички музеј има за циљ да својом праксом деобјективизује и деконструира наведене музејске каноне, наратије, праксе и њихова идеолошка и економска утемељења, самим тим деконструирајући вредности. Ипак, овај музеј не завршава се на критици већ позива грађане да, у борби за директну демократију, од пасивних преузму улогу активних чланова друштва преиспитујући и контролишући хегемоне музејске ритуале.⁴² Ово је музеј-форум, у којем кустоси имају императив саморефлексије, а грађани су позвани да учествују у дискусији у вези са музејским репрезентацијама и њиховим импликацијама на политичко и друштвено.

Идеја партиципације грађана у музејима провлачи се на различите начине у свим поменутиим моделима музеја, али се последњих десет година политичка и комерцијална потентност идеје партиципацијајућих субјеката читава и у расту тренда *партиципациивног музеја*. Последњих десетак година, Нина Симон је књигом *Партиципациивни музеј* постала једна од иконичних заговорника партиципације као начина да музеји остану релевантни за публику и постану места где и посетиоци стварају, деле и повезују се међусобно око садржаја.⁴³ Као и код дигиталних технологија и доступности баштине за еманципаторско деловање у моделу имагинарног музеја, партиципативни музеј може служити различитим циљевима – политичног деловања грађана, инклузији маргинализованих група у музејске просторе⁴⁴, али и

41 Pjotr Piotrovski, *Kritički muzej*, Evropa Nostra Srbija, Beograd, 2013.

42 Исто, стр. 68–72.

43 Nina Simon, *Participatory Museum*, 2010.

44 Jocelyn Dodd, Richard Sandell (eds.), *Including museums. Perspectives on museums, galleries and social inclusion*, Leicester 2001.

партиципативном конзумеризму музејских садржаја као праћењу логике из света бизниса.⁴⁵ Упркос различитим данашњим употребама партиципације у музејима, корени ове идеје су радикални и еманципаторски, и нама зато важни. Већ седамдесетих Жан Клер решење релевантности музеја види у новом, радикалном, неинструментализованом музеју, у којем се поимање и сазнање дешавају путем преплитања дотадашњих улога музеја и конзумената, као гигајубој сили која преиспитује конвенције и потреса све уобичајене кодове.⁴⁶ Он у стваралачком активизму и партиципацији различитих актера види предуслов динамизације и актуелизације прошлости, те достизања слобода.

Ка будућем музеју као простору еманципације

Сва четири поменута модела музеја – имагинарни музеј, партиципативни музеј, музеји заједница и критички музеј – носе у себи потенцијал и одређена алтернативна решења позиције музеја у друштву, његових виртуелних ванинституционалних облика, улоге стручњака и професионалне етике, везе музеја и хегемонизујућих наратива, као и субјекта који учествује у процесима музеализације. У последњем делу слагалице потребне за конструисање будућег музеја као простора еманципације, уз коришћење неких од принципа помињаних алтернативних модела музеја, позивају се на три теоретичара – Фридриха Ничеа, Мишела Фукоа и Ернеста Лаклоа – који формулишу оштру критику просветитељске идеје еманципације, а уједно нуде и алтернативе том еманципаторском пројекту које имају директне импликације на претпоставке просветитељског музеја.

Као прво, сваки од њих прави отклон од просветитељске претензије универзалног знања, објективности и истине, и може се рећи да, било експлицитно или имплицитно, заузима позицију перспективизма. Ову позицију Фридрих Ниче у *Генеалоји моралности* формулише још током деветнаестог века као критику просветитељства и хомогенизујућег исхода просветитељског разума, који уместо да ослобађа, поробљава на нови начин, кроз нову слику и перспективу, сакривајући односе моћи и

45 Логика партиципативног конзумеризма преузетог из бизниса значила би већу ефективност комуницирања порука, већу видљивост, лојалност публике, боље могућности за прикупљање средстава, везе и умрежавање, као и уплив идеја за будући рад. Видети: John Howe, *Crowdsourcing – Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business?*, New York, 2008; Goran Tomka, *Connecting with the Audience. Implementing Crowdsourcing In Praxis of Serbian Cultural Organizations*, MA Thesis UNESCO Chair in Cultural Policy and Management, University of Arts Belgrade 2011.

46 Žan Kler, „Herostrat ili muzej pod znakom pitanja“, *Kultura* 41, Beograd 1978, str. 29–43.

друштвене интересе.⁴⁷ Већ тада, на супрот универзализму знања, он се залаже за перспективизам и тумачење знања као ситуираног:

„Будимо свесни ојасносћи од ијийака конїрадикїорних концевїаїа као иїио су ‘чисїи разум’, ‘аїсолуїїна сїириїуалносїи’, ‘знање као їакво’: – јер се їу їражи од нас да мислимо о ономе које не може бїїи мишљено, о ономе усмереном ни у једном їравцу, о ономе їде акїїивне и инїїерїрїїаїїивне моћи їреба да су сузбијене, одсуїїне, али кроз које їледање свеједно їосїїаје їледање нечеїа, їе је їио аїсурдносїи и не-концевїї око којих се намеће. Посїїоји само їерсїекїїивно їледање, само їерсїекїїивно ‘їознавање’.“⁴⁸

Привид објективности и универзализма, осим тога што прикрива моћ, претпоставља хомогеност друштва и хомогеност интереса колективитета – које и музеји заједнице и имагинарни музеј подривају својим претендовањем на партикуларно, субјективно или локално, док критички музеј кроз деконструкцију сопствене позиције урушава могућност универзализма. Ову алтернативу Ниче формулише као „перспективно познавање“ и као „будућу објективност“ која подразумева да „је у нашој моћи способност да ангажујемо или раздвојимо наше *за* и *їроїїив*“, јер „можемо користити разлику у перспективама и афективна тумачења за сазнавање“.⁴⁹ Онтолошки перспективизам управо због тога је прва окосница савременог музеја као простора еманципације који предлагем, а која имплицира вишезначност и дисонантност реалности, па самим тим и наслеђа.⁵⁰

Ернесто Лакло у својој збирци есеја *Еманципација/е* поставља тезу да су партикуларизам еманципације и њена универзализујућа стремљења два контрадикторна али неопходна елемента еманципације замишљане у модерној ескатологији.⁵¹ Уместо немогућности еманципацијског пројекта, он предлаже прихватање контрадикторне потребе за суживотом партикуларности и универзализма као међусобно повезаних и потребних елемената, чијом повезаношћу се напушта модернистичко претендовање на апсолутност знања, а отвара простор за нову врсту агенсности и еманципације:

47 Friedrich Nietzsche, нав. дело.

48 Исто, стр. 87.

49 Исто, стр. 87.

50 Višnja Kisić, *Governing Heritage Dissonance: Promises and Realities of Selected Cultural Policies*, European Cultural Foundation, Amsterdam, 2016.

51 Ernesto Laclau, *Emancipation(s)*, Verso, New York, 1996.

„Найушићање аспирације за айсолућиним знањем има сћимулаћивни ефекаћ: с једне сћране, људска бића моју йрејознаћи себе као истћинске сћвараоце умесћо йасивних йрималаца йредећтерминисане сћрукћуре, док с друће, како сви друщћивени акћери морају йрејознаћи своју конкретну оћраниченостћ, нико не може йрећендоваћи да буде истћинска свесћ свейта. Ово оћвара йућћ неоћраниченим инћеракћијама различийћих йерсћекћива и чини још даљом моћућностћ некоћ йоћалићарноћ сна. Савремене друщћивене борбе сћављају у йрви йлан конћрадикћорна крећања која су еманцийайорски дискурси и релићиозних и модерних секуларних ескаћолоћија йрикривали и йоћискивали. Данас се суочавамо са соћсћивеном оћраниченошћу и йоћићичким моћућностћима које йо оћвара. То је йачка из које йоћенцијално ослобаћајући дискурси нашећ йосћмодерноћ доба моју йочейћи.“⁵²

Поред настављања идеје перспективизма и борби око интерпретације, као и критике модернистичких објективизујућих дискурса, Лакло подвлачи делатну улогу партиципативног субјекта, субјекта и група које интервенишу у стварању друштвене структуре уместо да су конзументи предетерминисаних тотализујућих структура. Управо је партиципујући субјективитет оно што концепти имагинарног музеја, музеја заједница и партиципативног музеја нуде – а имплицирају промену односа грађана и стручњака у стварању и интерпретацији баштине. Партиципацију, или учешће различитих актера, узимам као другу основу музеја као простора еманципације.

Трећа основа модела који нудим, критичност, присутна је већ у *Дијалекћици йросветийћельсћива* Макса Хоркхајмера и Теодора Адорна који настављају Ничеову тезу да је разум, формулисан у изворно просветитељском пројекту, извор доминације, пре него предуслов за ослобођење од исте.⁵³ Као и касније Мишел Фуко и постструктуралисти, они виде могућност ослобођења од доминације као повезану са вежбањем *радикалне крићике разума омоћућене деконсћрукћијом*, идеје која је основа и критичког музеја.⁵⁴ Ова врста критике је по Фукоу могућа генеалошким методом као покушајем да се потчињена (скривена) историјска знања ослободе и „да им се омогући да се супротстављају

52 Исто, стр. 16.

53 Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, Stanford University Press, Stanford, 2002.

54 David M. Rasmussen, “Critical Theory and Philosophy”, David M. Rasmussen (Ed.) *Handbook of Critical Theory*, стр. 23.

и боре против принуде централизованог, формалног и научног теоријског дискурса⁵⁵. Из генеалошког угла, еманципација је повезана са разоткривањем конструисаног и репресивног карактера идеја и норми на којима почива друштвени поредак како би се отвориле могућности за алтернативне начине живљења.

Као што концепт критичког музеја већ назначавала, постоји специфична потентност музеја и наслеђа као простора у којем се генеалошки приступ може материјализовати. Баштина и музеји су и последица и формативни елемент друштвених процеса, одраз претходних „режима вредности“ о којима сведоче, али и израз савременог система вредности, који се рефлектује кроз процес музеализације.⁵⁶ Критичким читањем баштине и процеса музеализације могло би се читавати (ре) продуковања вредности, норми, друштвених односа и поретка у претходним епохама, друштвима и просторима. Оно би, поред комплексније слике прошлости, послужило у томе да баштина уместо функције објективног сведочанства прошлости добије функцију сведока дијахроничке структуре и трансформација друштва. Сагледавање процеса дугог трајања, друштвених односа и њихових трансформација, континуитета и дисконтинуитета, носи потенцијал разумевања да је друштвена промена могућа у различитом обиму и различитим контекстима. Самим тим критичко сагледавање и преиспитивање прошлости носи могућност критичког посматрања савремене друштвене реалности, односа и пракси. Баштина би тиме била експлицитније позиционирана не као славна прошлост коју треба чувати, већ као динамичан културни процес и комуникативна пракса у којој прошлост даје ресурсе за конфликте и неслагања око тога шта и како би требало да буде вредновано, али и замишљање тачака друштвених промена како би се деловало у будућности. Критичност је зато трећа потентна основа алтернативе музеја као простора еманципације.

Перспективизам, партиципативност и критичност три су идеје и методолошке претпоставке које сматрам да су основе промена у приступу музеализацији у пројекту званом „будући музеј као простор еманципације“. Кључно за модел који сугеришем је да ниједна од ове три основе сама за себе не ствара простор за еманципацију: учешће без критичности може водити пуком конзумеризму; критичност без

55 Michel Foucault, "Society Must be Defended": *Lectures at the Collège de France, 1975–76*, Picador, New York, 2003, стр. 7–10.

56 Вишња Кисић, *Стирајтејско ујрављање баштином као модел јенерисања друштвених вредности*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд, 2014.

учешћа не води оснаживању грађана на деловање; а без (мулти)перспективности тј. вишезначности, партиципативност и критичност могу остати закључани у сингуларним погледима и идентитетима. Перспективност би осигуравала хетерогеност, ситуираност, контингентност знања и искустава; партиципација агенсност у постављању питања о прошлости и визијама друштва; а критичност скептицизам, рефлексивност и остављање места да се стварност замишља плуралистички и не хомогенизује. Сва три заједно воде деесенцијализацији идентитета, деконструкцији идеолошких претпоставки и пракси музеја и демократичности наслеђа – те стварању друштвено одговорних музеја као простора еманципације.

Примера пракси које обједињавају сва три метода је све више. Познато „Ископавање музеја“ Музеја у Балтимору где афроамеричка заједница заједно са уметником Фредом Вилсоном симболички „прекопава“ музејске депое и ставља у сталну поставку предмете који сведоче о робовласничкој историји Америке и Балтимора, „Мали музеј Даблина“ који су грађани формирали својим предметима и причама као алтернативу великим наративима града; или „Историја које нема“, која је пример пројекта онлајн музеализације током којег су сакупљане историје жена у Боки Которској и давано ново тумачење историје које обухвата женску перспективу, само су неки од примера.

Може се очекивати да ће овако формулисана еманципујућа улога музеја ићи супротно од традиционалних али и будућих центара моћи. Због тога су за крај важна још два увида која употпуњују предложену тријаду. Први је отворена политичност музеја експлицитно формулисана у музејима заједница и критичком музеју, из које произилази да се музеј еманципације активно бави важним друштвенополитичким питањима садашњице и претпоставља промењену професионалну етику. Други је увид који нуде модел имагинарног музеја и модел музеја заједнице. Имагинарни музеј сугерише потенцијал нових технологија за ванинституционалне подухвате музеализације, а музеји заједнице потенцијал самоорганизованих, локалних микромузеја. Управо они, уз нову професионалну етику, могу у будућности постати посебно важни у стварању алтернативних простора моћи и материјализацији алтернативног музеја као простора еманципације.

MUSEUM AS AN EMANCIPATION SPACE:
IMAGINING A MUSEUM OF TOMORROW

Višnja Kisić

Secretary General, Europa Nostra Serbia

Abstract: By researching the idea of “museum as an emancipation space”, this article asks a question about the role of museum in the future and formulates framework of potential changes in museum practices. My goal is to, while keeping the option of perceiving museum as an emancipation space, point to the fact that the “expiry date” of enlightenment-emancipatory model of museum has passed. This position, which was dominant until now, sees museum as an unquestionable mirror of historical and social truth and enables museum to remain temple for maintaining of dominant positions of power and relations in a society. I will show questionability and obsolescence of such a museum in relation with three groups of theories and practices which are relevant for today’s deliberation of museum: (1) in relation to interpretations of modern social reality; (2) in relation to critiques and proposals for redefining of museum activities coming from various streams of museological theory and practice; (3) and in relation to emancipation ideas formulated in the last several decades within critical theory. I will offer an alternative to enlightenment museum by introducing concepts of criticality, multi-perspectivity and participativity into area of museum activities, which, in my opinion, could redefine modern museum as an emancipation space.

Key words: museum, enlightenment, emancipation, multi-perspectivity, critical thinking, participativeness

